

A. JÁSZÓ ANNA

CSAK AZ EMBER OLVAS

SEGÉDKÖNYVEK
A NYELVÉSZET TANULMÁNYOZÁSÁHOZ XX.

A. JÁSZÓ ANNA

CSAK AZ EMBER OLVAS

Az olvasás tanítása és lélektana

Tanulmányok

TINTA KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST, 2003

SEGÉDKÖNYVEK A NYELVÉSZET TANULMÁNYOZÁSÁHOZ XX.

Sorozatszerkesztő:
KISS GÁBOR

ISSN 1419-6603
ISBN 963 9372 58 7

© TINTA Könyvkiadó, 2003

A kiadásért felelős
a TINTA Könyvkiadó igazgatója
Műszaki szerkesztő: Bagu László

TARTALOM

Előszó	7
Van-e az olvasásnak jövője?	9
Az olvasástanítás aktuális problémái, történeti áttekintéssel	14
Nyelvi tudatosság – olvasástanítás – helyesírás	33
A helyesírás és az olvasástanítási módszerek összefüggései	42
Az olvasástanítás alapelvei	45
A szótag és a szótagolás fontosságáról	49
A globális olvasástanítási módszer már az USA-ban sem vált be	53
Indulatok nélkül a dyslexiáról	56
Miért nem tudnak a gyerekek jól olvasni?	59
Az anyanyelvi alapkészségek kialakítása és gondozása	65
Olvasásra nevelés az Integrált magyar nyelvi és irodalmi programban	72
A szemléltetés ábécéskönyveinkben	77
A szövegértő olvasás fejlesztése	95
A pragmatika	101
Az olvasó és a szöveg	110
A szemantikai relativizmusról	117
Irodalmi nyelvünk tanítása az ezredfordulón	122
Olvasás – olvasókönyvek – csodaszarvas	134
Gyermekirodalom és nemzeti azonosságtudat	136
Változott-e húsz év alatt a főiskolások kiejtése és olvasása?	142
Olvasásprogram szakmunkástanulóknak	147
A szövegértő olvasásról	154
Hogyan tovább a harmadik évezredben?	167
Névmutató	180
Szómutató	185

ELŐSZÓ

Az ábécé a grammatika kulcsa – olvashatjuk a régi angol ábécéken, s bármilyen meglepőnek tűnik, igaza van a bölcs mondásnak. Előbb valóban meg kell tanulni az ábécét, s utána ismerkedhetünk meg a nyelvtannal. De rejtőzik ebben a mondásban egy mélyebb igazság is: az ábécé, vagyis az olvasás megtanulásától függ az, hogy később mennyire jól sajátítjuk el a helyesírást, s hogyan viszonyulunk a nyelvhez és a nyelvtanhoz általában. Engem elsősorban mint a helyesírás és a nyelvtan tanárát érdekelt az olvasás tanítása – mindenekfelett a kezdeti olvasástanítás –, pontosabban szólva, az 1978-as újítások bevezetése után eltöltött az aggodalom: baj lesz a helyesírással, a nyelvtannal és általában az írással. Sajnos, aggodalmam beigazolódtott, ezt szükségtelen bizonygatnom.

Természetesen, az olvasás problematikája tágabb körű, a szövegértéssel, szövegértelmezéssel együtt pedig szinte határtalan, nemcsak az értelmezési lehetőségek, hanem a tudományos határterületek számbavétele szempontjából is, hiszen a filozófiától kezdve a nyelv- és irodalomtudományon, a pszichológián és a pszicholingvisztikán át a szakmódszertanig számos tudományág foglalkozik az olvasással. A szövegértés megközelítésében is grammatikai, pontosabban pragmatikai szempontot próbálok érvényesíteni, ezért iktattam be a szövegértésről szóló fejezet után egy rövid ismertetést a pragmatikáról. A „könyvet” azonban ketten alkotják, az író és az olvasó – ahogyan Kosztolányi annak idején olyan szellemesen megfogalmazta –, a szövegben lévő jelentés egyrészt a műben él, másrészt az olvasóban, s az olvasó válasza éppoly fontos, mint az író gondolata. A reader response ismertetése után mindenképpen odakíváncozott egy rövid tanulmány az elméleti háttérrel képező szemantikai relativizmusról.

Az olvasás tanulmányozását a XX. században a pszichológia és a pedagógia kísérlete meg tudományá tenni, elsősorban a kísérletekre és mérésekre támaszkodva. Mindezek jogosságát elismerve a tapasztalat és a filológiai módszerek fontosságát szeretném hangsúlyozni. Az olvasástörténet tanulmányozása nemcsak hobbi, nemcsak kultúrtörténet, nemcsak pedagógiatörténet és tantárgytörténet, hanem a századokon át felhalmozott tapasztalat tárháza, melyből okulni lehet. Éppen ezért a történeti megközelítést nagyon fontosnak tartom. A tanulmányok és a cikkek nyomán két könyv született: A magyar olvasástanítás története és Az anyanyelvi nevelés az ábécétől az érettségig. Miután végiglapoztam számos magyar és nem magyar múltbeli és jelenlegi ábécéskönyvet, olvasókönyvet és iskolai nyelvtant, s miután tájékozódtam a hazai és a külföldi szakirodalomban, s harminc évet eltöltöttem a katedrán, vettem a bátorságot, hogy ismereteimet a gyakorlatban is kipróbáljam: így született meg az Integrált magyar nyelvi és irodalmi program. Ezen kötet tanulmányai feltétlenül segítik a program megértését.

Érdekesen és meglehetősen ambivalensen alakult a viszonyom az amerikai és általában az angolszász országokban divó módszerekkel kapcsolatban. Első amerikai tartózkodásom, azaz 1986 óta figyelemmel kísérem őket, s tudósítok is róluk. Az nyilvánvaló, hogy az egész szó módszert vagy globális módszert kifejezetten károsnak tartom, nemcsak a mi nyelvünk-

ben és kultúránkban, hanem az övékben is. Egyvalaki erre Amerikában is rájött, mégpedig ifjabbik Bush elnök, aki pillanatnyilag 4 billió dollárt szavaztatott meg hang-betű tanító programok kifejlesztésére. A szövegértést tanító technikákból viszont nagyon sokat tanultam, alkalmazhatónak tartom, sőt alkalmazni is kell őket, ha angolszász területről adaptált tesztekkel mérjük gyermekeink szövegértését. Angolszász technika a reader response is, nagyszerűen illeszkedik bármilyen oktatási rendszerhez, s nagyszerűen egészíti ki a módszertan rendszerességét a fantázia világával. Természetesen egyik újítást sem szabad jelszószzerűen, minden mást kizárva bevezetni, mint egy új fogpasztát vagy mosóport. Itt véd meg bennünket a tapasztalat, a hagyomány ismerete.

Tagadhatatlanul észlelhető bizonyos átfedés a kötet egyes tanulmányai között, de mindegyikben van valamilyen új szempont, melyet kár lett volna elejteni. Ezért az olvasó elnézését kérem.

Marshall McLuhan a Gutenberg-galaxis, azaz a könyvkultúra pusztulása miatt aggódott, amiatt, hogy a könyvkultúra helyét lassanként átveszi vagy már át is vette a képi kultúra. Aggodalma azonban sokkal mélyebb és megalapozottabb, mint ahogyan azt a közvélemény ismeri. Azt fejtegeti ugyanis, hogy az írásbeliség a maga linearitásával hatással volt az emberi gondolkodás kifejlődésére, következésképpen az írásbeliség hanyatlása az emberi gondolkodás hanyatlását eredményezheti, emberi mivoltunk kerül veszélybe, ha az olvasás visszaszorul életünkben. A Gutenberg-galaxis nemcsak a nyomtatott kultúra, hanem tágabb értelemben az írásbeliség metaforája is. A nyelv és a gondolkodás, az olvasás-írás és a gondolkodás kapcsolata kétségtelen, s beszélni, olvasni és írni csak az ember tud. A tömegmédiák nemcsak az időnkét rabolják el, hanem átformálják, elaltatják az ember gondolkodását. McLuhan ezt is mondja: „Nem a nevelés lényege-e a média szemétével szembeni polgári önvédelem?” Ezért nélkülözhetetlen az olvasás. Ezért kell vele törődnünk, hiszen – elhagyva a filozófia világát – egyszerűen megállapíthatjuk, hogy az olvasás ügye valahogyan minden embert érint, mindenkinek van iskolás gyereke, akár a családban, akár a rokonságban. Ezért ajánlhatom jó szívvel ezeket a tanulmányokat nyelvészeknek, pedagógusoknak, szülőknek egyaránt, gondolatai segíthetnek az olvasás körüli bonyodalmak és csúsztatások tisztázásában, valamint a helyes út megtalálásában. Az olvasással kapcsolatos gondok összetettek, legalább ott segítsünk, ahol tudunk: a módszerben, az iskolában, a családban.

A. Jászó Anna